

JOLANTA GROTOWSKA-LEDER

Uniwersytet Łódzki*

MAGDALENA REK-WOŹNIAK

Uniwersytet Łódzki**

IWONA KUDLIŃSKA

Uniwersytet Łódzki***

POLITYKA PRZEBIEGU ŻYCIA – TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE RAMY BADAŃ NAD PROCESEM OSIĄGANIA DOROSŁOŚCI¹

Streszczenie

Tekst podejmuje zagadnienia teoretyczne stanowiące podstawę programu badań nad procesem osiągania dorosłości we współczesnej Polsce. W ostatnich dekadach zagadnienie to stosunkowo rzadko stawało się tematem w badaniach socjologicznych. Tymczasem istnieją istotne przesłanki – tak poznawcze, jak i aplikacyjne, by zająć się nim bardziej systematycznie niż dotychczas. Autorki, zmierzając do sformułowania założeń projektu badawczego, przywołują cztery perspektywy teoretyczno-badawcze. Pierwsza związana jest z koncepcją zinstytucjonalizowanego przebiegu życia, druga – z ujęciami wczesnej dorosłości i młodych dorosłych jako kategorii społecznej. Wykorzystanie ramy pojęciowej polityki przebiegu życia i „reżimów przejścia”, a także konstrukcjonistycznej perspektywy w badaniach polityk publicznych pozwala z kolei uchwycić polityczno-instytucjonalne konteksty biografii osób rozpoczynających dorosłe życie.

* Prof. UŁ dr hab., Kierownik Katedry Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej UŁ; e-mail: leder@interia.pl

** Dr, adiunkt, Katedra Socjologii Struktur Społecznych i Zmian Społecznych UŁ; e-mail: magdalena.rek@uni.lodz.pl

*** Mgr, asystent, Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej UŁ; e-mail: kudlinska@interia.eu

¹ Artykuł powstał w ramach projektu *Polityki publiczne na rzecz pełnej dorosłości w Polsce* finansowanego ze środków NCN. Nr UMO-2014/2015/B/HS5/03284 (lata 2015–2018).

Słowa kluczowe: dorosłość, osiągnięcie dorosłości, młodzi dorośli, przebieg życia, polityka przebiegu życia

WPROWADZENIE

Zarówno ostatni kryzys ekonomiczny, jak i transformacje w krajach postsocjalistycznych można traktować jako okoliczności szczególnie ważne dla kształtowania ścieżek życia młodych ludzi. Wiedza na temat kształtu przebiegu życia i wzorów biografii charakterystycznych dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej jest zdaniem Maris Buchmann i Irene Kriesi [2011] wciąż fragmentaryczna, konieczne wydaje się zatem przyjrzenie się tym procesom i włączenie ich do analiz międzynarodowych.

Przegląd literatury poświęconej procesowi wchodzenia w dorosłość wskazuje, że wciąż brak w Polsce systematycznie prowadzonych badań dotyczących zarówno strategii życiowych podejmowanych przez kolejne kohorty, jak i zależności pomiędzy położeniem społeczno-ekonomicznym młodych ludzi a realizowanymi przez nich scenariuszami życia. Problematyka wczesnej dorosłości jest bardzo słabo reprezentowana w polskich prestiżowych czasopismach ogólnosocjologicznych. Nieliczne publikacje dotyczące wczesnej dorosłości i młodych dorosłych można znaleźć w tytułach bardziej wyspecjalizowanych, np. „Forum Oświatowe” [np. Nizińska, Kurnatowicz 2010], „Kultura i Edukacja” [np. Chyła 2013], lub z obszaru psychologii [np. Brzezińska i in. 2011] czy polityki społecznej [Arak 2013; Pasikowski, Rosińska 2013]. Niewiele także wiadomo na temat relatywnego wpływu rozmaitych czynników (instytucjonalnych, rodzinnych, rynkowych etc.) na kształt ścieżek życia ludzi młodych. Tymczasem badanie kolejnych kohort wchodzących w dorosłość pozwoliłoby na rozwinięcie dobrze znanych tez o destandardyzacji przebiegu życia.

Młodzi dorośli Polacy są kategorią zasługującą na szczególną uwagę zarówno badaczy, jak i gremiów politycznych. Po pierwsze, pomimo starzenia się społeczeństw europejskich w Polsce stanowią oni około jednej piątej populacji, a co dwunasty Polak i Polka należą do przedziału wieku 25–29 lat. Po drugie, zwłaszcza w okresie zawirowań gospodarczych, młodzi dorośli są szczególnie narażeni na ryzyka w przebiegu życia [Grotowska-Leder 2007]. Dowodzą tego dane Eurostatu. W 2014 roku bezrobocie w populacji w wieku 25–74 lata wynosiło 7,7%, podczas gdy dla 25–29 latków – 11,8%. Wzrasta przeciętny wiek opuszczania domu rodzinnego, zawierania związku małżeńskiego i urodzenia pierwszego dziecka. Ponad 55% Polek i Polaków w wieku 25–29 lat mieszka

z rodzicami, a pierwsze dziecko pojawia się średnio w wieku około 30 lat. Frustracja ekonomiczna i polityczna młodych ludzi manifestowana w ostatnich latach w skali globalnej jest kanalizowana poprzez udział w ruchach protestu, ale również poprzez głosowanie na antysystemowe ugrupowania polityczne.

Instytucjonalny i finansowy zasięg programów formułowanych i wdrażanych przez instytucje Unii Europejskiej i adresowanych do młodych wydaje się znaczny, w niewielkim stopniu stanowi jednak odpowiedź na wielowymiarowość procesu osiągania dorosłości. Programy te koncentrują się bowiem głównie na edukacji i rynku pracy. Tymczasem osiąganie dojrzałości rozumianej w kategoriach pełnego uczestnictwa w życiu społecznym stanowi rezultat decyzji i działań podejmowanych w wielu sferach.

Celem podjętej w artykule refleksji jest próba teoretycznego wprowadzenia w problematykę badań nad osiaganiem dorosłości. Proponowany zarys programu badawczego częściowo wypełnia lukę w wiedzy na temat młodych dorosłych i procesu osiagania dorosłości we współczesnej Polsce.

PRZEBIEG ŻYCIA: MIĘDZY INSTYTUCJONALIZACJĄ I DEINSTYTUCJONALIZACJĄ²

Teoretyczne ramy analiz wchodzenia w dorosłość stanowić mogą rozwijane od lat 80., głównie w Niemczech i Stanach Zjednoczonych [zob. Kohli 1986; Evans, Heinz 1994; Elder, O’Rand 1995; Du Bois-Reymond 1998; Heinz, Marshall (red.) 2003], badania określane jako „life course studies”, które koncentrują się na społecznych kontekstach biografii jednostek. Wychodząc od odmiennych przesłanek epistemologicznych, w różny sposób podejmują one kwestie związane z indywidualnym doświadczeniem czasu historycznego, wspólnoty doświadczeń kohort demograficznych i pokoleń w rozumieniu nadanym przez Karla Mannheima [Marshall, Mueller 2003]. Glenn Elder [Heinz 2009: 4; Heinz, Marshall (red.) 2003] podsumował ten nurt badań, wskazując na pięć założeń: o wzajemnym powiązaniu kolejnych faz życia, aktywnym konstruowaniu ich przez jednostki, zakorzenieniu wzorów biografii w czasie i miejscu, wpływie kontekstu społecznego na synchronizację wydarzeń składających się na biografię, a także – wpływie sieci społecznych na ich przebieg.

Dla rozważań nad kształtowaniem się przebiegu życia współczesnych młodych ludzi istotna wydaje się dyskusja wokół wzorów biografii charakterystycz-

² Fragmenty tej części tekstu zostały opublikowane w książce *Młodzi dorośli: wzory ruchliwości społecznej w okresie transformacji systemowej* [Rek-Woźniak 2016].

nych dla społeczeństwa przemysłowego wraz z towarzyszącym mu modelem państwa opiekuńczego. Opisywana w literaturze przedmiotu od lat 80. destandaryzacja i fragmentaryzacja przebiegu życia była wiązana z jego racjonalizacją i indywidualizacją [zob. np. Beck, Beck-Gernsheim 2002]. Badacze próbowali wyróżniać i opisywać wymiary tych procesów. Na przykład Marlis Buchmann, w książce pt. *The Script of Life in Modern Society* z 1989 roku, pisała o fragmentacji kariery zawodowej jako konsekwencji rosnącej „racjonalizacji” sfery gospodarczej, erozji klasowo zdeterminowanych stylów życia i pluralizacji wzorów życia rodzinnego, a także o napięciach między elementami przebiegu życia podlegających i niepodlegających instytucjonalizacji (biurokratycznej kontroli). Zmierzch systemu fordowskiego prowokował do formułowania przypuszczeń, że stymulowane wielowymiarowymi zmianami procesy ruchliwości społecznej znacząco osłabia siłę determinującego wpływu charakterystyk przypisanych – związanych z położeniem społeczno-ekonomicznym, płcią czy przynależnością etniczną – na przebieg życia aktorów społecznych reprezentujących kolejne generacje czy kohorty. Najczęściej przywołuje się w tym kontekście znane tezy Anthony’ego Giddensa, Ulricha Becka i Elizabeth Beck-Gernsheim oraz pojęcia *choice biography*, *reflexive biography* czy *do it yourself biography*³.

Szczególnie interesujący wydaje się z tej perspektywy powrót do koncepcji zinstytucjonalizowanego przebiegu życia, sformułowanej w połowie lat 80. przez Martina Kohli [2007: 25]. Ujmowała ona najważniejsze kierunki ewolucji instytucjonalnego programu regulującego życie rozumiane zarówno jako sekwencja wydarzeń i pozycji, jak i zestaw biograficznych orientacji organizujących indywidualne doświadczenia i plany [Kohli 1986, 2007]. Zgodnie z tym ujęciem przebieg życia nie tylko można, ale i należałoby traktować jako względnie autonomiczną instytucję społeczeństwa nowoczesnego, posiadającą własną, wewnętrzną logikę i nie dającą się wyjaśnić poprzez odwołanie do takich kategorii, jak rodzina, edukacja czy rynek pracy.

Instytucjonalizacja przebiegu życia wiązała się z procesem integracji poszczególnych faz i „karier” (zwłaszcza zawodowej i rodzinnej), ale też wspierała sukcesy poszczególnych kohort na rynku pracy [Kohli 2007: 256]. Zinstytucjonalizowany przebieg życia jako zespół reguł wzmacniających przewidywalność indywidualnych biografii stał się narzędziem wytwarzania i podtrzymywania

³ Problem relacji pomiędzy jednostką a strukturą stanowi oś jednego z najbardziej klasycznych sporów w naukach społecznych, którego ożywienie w ostatnich dekadach wiązało się z dyskusjami wokół problematyki refleksyjności, indywidualizacji czy podmiotowego sprawstwa [zob. Bourdieu 2005; Furlong, Cartmel 2007].

porządku społecznego w procesie przejścia do społeczeństwa zorganizowanego wokół formalnego zatrudnienia [Kohli 1986]⁴. Normatywnie pojmowany wzór biografii stał się więc jego cechą konstytutywną. Ten wzór jest związany z realizacją trzech podstawowych ról: członka rodziny, pracownika i ról realizowanych w czasie wolnym. W książce pt. *Instytucjonalizacja biegu życia* Kohli wskazał, że alokacja kluczowych obowiązków społecznych (edukacja, produktywnie zatrudnienie, uczestnictwo w społeczeństwie obywatelskim) według wieku jednostek jest wysoce funkcjonalna z uwagi na organizację współczesnych systemów politycznych. Daje społeczeństwu i jednostkom racjonalną podstawę do planowania zarówno w wymiarze prospektywnym – projektowania działań, jak i retrospektywnym – oceny podjętych działań i decyzji w instytucjach życia społecznego oraz planach życiowych i historiach jednostek [Kohli 1985, za: Brzezińska i in. 2011: 72–73]. Ten sposób regulacji życia, będący produktem nowoczesności i społeczeństwa przemysłowego, wyrażał się w kilku procesach [Kohli 1986: 272]. Pierwszym z nich była temporalizacja (*temporalization*), oznaczająca wzrost znaczenia temporalnego wymiaru życia w ogóle. Drugim była chronologizacja, oznaczająca standaryzację normatywnego wzorca przebiegu życia na bazie jego kolejnych stadiów (dzieciństwo, adolescencja etc.). Z kolei indywidualizacja była efektem osłabiania roli askrypcji i uniformizujących wpływów rodziny czy społeczności lokalnej. Po czwarte, trzonem konstrukcji przebiegu życia stał się system oparty na najemnej pracy zarobkowej, co w konsekwencji doprowadziło do ukonstytuowania się podziału na fazę przygotowawczą, fazę aktywności i fazę „spoczynku” (przedprodukcyjną, produkcyjną, poprodukcyjną). Po piąte wreszcie, Kohli uznał, że zespół reguł organizujących przebieg życia działa na dwóch poziomach społecznej rzeczywistości – określonej sekwencji ruchów pomiędzy pozycjami oraz biograficznymi perspektywami i działaniami.

Tak zdefiniowany przebieg życia uczynił wiek i przynależność pokoleniową jednym z ważnych wymiarów społecznych nierówności charakterystycznych dla fordyzmu, zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i płci. Konstrukcja społeczeństwa przemysłowego sprzyjała różnicowaniu wzorów przebiegu życia charakterystycznych dla mężczyzn i kobiet (nie tylko w krajach, gdzie w sposób szczególnie upowszechnił się model jedyne go żywiciela rodziny), wzmacniając zależność tych ostatnich w różnych sferach życia. Warto dodać, że ogólny sche-

⁴ Wraz z nastaniem nowoczesności cykl życia wyznaczany przez biologiczne starzenie, warunki środowiska naturalnego czy kulturowe rytuały przejścia został przekształcony w przebieg życia, którego struktura jest osadzona w procesie starzenia rozumianym w kategoriach psychospołecznych, instytucjonalnym oddziaływaniu państwa, a także zindywidualizowanym stosunku do temporalnego wymiaru sekwencji biograficznych przejść.

mat „edukacja–praca–emerytura” czy „edukacja–praca–rodzina” miał jednak odmienną „zawartość” i „układ”⁵ dla różnych segmentów struktury społecznej.

Zdaniem Kohliego [2007], zmiany jakie zaszły w ostatnich dekadach zarówno w obrębie wzorów przebiegu życia, jak i opisujących je perspektyw analitycznych, dotyczą trzech wymiarów. Po pierwsze, początkowo badania odnosiły się do wzorów silnie sprzężonych ze specyfiką powojennego ładu społeczno-gospodarczego (ze stabilnym wzrostem gospodarczym, niskim bezrobociem i rozbudowanym *welfare state*). To w ramach tego systemu ukonstytuował się wzór „normalnej biografii zawodowej”, definiowanej poprzez stałe i pełne zatrudnienie w przypadku mężczyzn oraz krótkoterminowe, niepełne czy epizodyczne zatrudnienie w przypadku kobiet (przede wszystkim żon i matek). Dekonstrukcję tego modelu tłumaczy się różnie zarówno poprzez odwołania do pojęć „refleksyjnej” czy też „późnej” nowoczesności Ulricha Becka i Anthonyego Giddensa, jak i posługując się argumentacją o wyjątkowym charakterze krótkiej, w gruncie rzeczy, „złotej ery” w dziejach zachodnich społeczeństw. Podnosi się argumenty o powierzchowności zmian i utrzymywaniu się głównych cech instytucjonalnego modelu od lat 60., z pewną dozą destandardyzacji. „Przebieg życia jako instytucja społeczna stał się wyznacznikiem dla indywidualnych biografii, pozostawiając jednocześnie miejsce dla interpretacji i aktywności, a nawet pewien normatywny nakaz otwartości wobec «biografizacji» życia jako projektu. W tym sensie model zaoferował także alternatywę wobec popularnego spojrzenia na indywidualizację jako narastającą anomię poprzez wskazywanie, że nie musi ona wcale prowadzić do rozpadu porządku społecznego, a wręcz prowadzi do wykształcenia nowych instytucjonalnych wzorów” [Kohli 2007: 255].

Można się spierać co do użyteczności pojęcia „normalnego przebiegu życia” zarówno jako kulturowo-instytucjonalnego wzorca (którego warianty są zróżnicowane w zależności od płci czy położenia w strukturze społecznej), jak i faktycznie realizowanego przez aktorów społecznych wzoru, którego cechą dystynktywną byłaby „oczywistość” podejmowanych wyborów, których dokonywanie można byłoby przyrównać do korzystania z „gotowego” katalogu utartych ścieżek. Problematiczna wydaje się także jego przystawalność do realiów socjalistycznej wersji społeczeństwa przemysłowego.

⁵ W dużym uproszczeniu można powiedzieć, w przypadku robotnika przemysłowego standardem była np. krótka kariera szkolna i szybkie wejście na rynek pracy, w przypadku wysoko wykwalifikowanego pracownika umysłowego zaś – znacznie wydłużony okres przebywania w instytucjach edukacyjnych różnych poziomów i późniejsze rozpoczęcie kariery zawodowej.

Za przywołaniem tej kategorii przemawiają jednak dwa argumenty. Po pierwsze, pewna bezwładność instytucjonalnego otoczenia, jakie dla indywidualnych biografii stwarza nowoczesne państwo, może skutkować nienadążaniem czy pewnym niedopasowaniem polityk publicznych do tempa społeczno-kulturowych zmian, co może stanowić asumpt do interesujących analiz. Po drugie zaś, społeczeństwo polskie zaczęło wchodzić w fazę postindustrialną później niż społeczeństwa zachodnie, co było związane z utrzymywaniem przemysłowego charakteru gospodarki do czasu transformacyjnego przełomu. Tempo i charakter reform, ale także zmian społeczno-kulturowych w okresie transformacji mogą wspierać tezę, że w ostatnich latach XX wieku rosły różnice pomiędzy ciągle premiowanym, „tradycyjnym” modelem normalnego przebiegu życia a faktycznymi biografiami. Zasadne wydaje się też pytanie, w jakim stopniu owo zróżnicowanie miało charakter grupowy i pozostawało w związku z przynależnością pokoleniową.

OSIĄGANIE DOROSŁOŚCI I „MŁODZI DOROŚLI”

Życie człowieka podlega ciągłej zmianie, ciągłemu rozwojowi, którego istotnym etapem jest osiągnięcie dorosłości. Współcześnie, w wyniku dynamicznych przemian politycznych, ekonomicznych, demograficznych oraz społeczno-kulturowych, jakie miały miejsce w społeczeństwach, także w Polsce, w ostatnich trzech dekadach, proces stawania się dorosłym członkiem społeczeństwa zmienił się w sposób znaczący [por. Arnett 1997, 2000; Bynner 2005; Brzezińska i in. 2011; Szafraniec 2012]. Wskutek upowszechnienia edukacji, zmian na rynku pracy i rosnącego zapotrzebowania na wysoko kwalifikowanych specjalistów pojawiła się ogromna możliwość wyboru własnej ścieżki rozwoju i autonomicznego kreowania własnego życia. Jednocześnie młodzi ludzie zachęcani do realizowania własnych dróg w ramach normatywnie określonych zadań (zdobycie wykształcenia, podjęcie pracy, założenie rodziny), z naciskiem na podmiotowość, samodzielność i indywidualizm, wydają się mieć mniej niż kiedyś wsparcia ze strony znaczących dla siebie dorosłych, często konkurentów w dostępie do dóbr, np. na rynku pracy [Brzezińska i in. 2011].

Przebieg życia – według klasycznej periodyzacji obejmujący trzy podstawowe fazy: młodość, dorosłość, starość – współcześnie się komplikuje, a przedmiotem dyskusji stało się przejście między dwoma pierwszymi etapami: młodością/byciem młodym i dorosłością/byciem dorosłym. Coraz powszechniej formułowaną tezę o fragmentacji, różnicowaniu się tej tranzycji odzwierciedlają różne nowe pojęcia: „późne dojrzewanie” (ang. *post adolescence*), „młoda dorosłość” (ang. *young adulthood*) [Bendit 2006; Casall 1996; Galland 1990; Cavalli, Galland 1995, za

Brzezińska i in. 2010], „odroczone dorosłość” [Brzezińska i in. 2010], „młodzi dorośli” (ang. *young adults, kidults, adultescents*), „wczesna i dojrziała dorosłość” (*early – late adulthood*) [Szafranec 2012: 103] i jedna z bardziej znanych kategorii, której twórcą jest Jeffrey J. Arnett [2000] – „wyłaniająca się dorosłość” (ang. *emerging adulthood*). Oznacza to tyle, że istnieje dzisiaj problem z kryteriami oddzielającymi dorosłych od młodzieży. Kryteria te stały się mniej jednoznaczne, jasne, i co ważniejsze, jak zauważa Krystyna Szafranec [2012: 103], nie mogą być takie, ponieważ zachodzące we współczesnych społeczeństwach zjawiska pluralizacji i hybrydyzacji kategorii wiekowych – mające swe źródło zarówno w realiach społecznych, gospodarczych, jak i w kulturze – sprawiają, że bardzo trudno jest określić moment, w którym przestajemy być „młodzieżą”, a stajemy się „dorosłymi”. W dyskusjach tych podnosi się zasadność wskazywania tych etapów i przede wszystkim ich konstytutywne cechy [m.in. Oleś 2011⁶; Päivi Fadjukoff 2007, za: Bendit 2006].

Istotnym wątkiem refleksji nad określaniem wzorów i warunków przechodzenia z fazy młodości do dorosłości jest konceptualizacja fazy młodości (*youth*). René Bendit w artykule pt. *Youth sociology and comparative analysis in the European Union member states* [2006] wskazuje trzy funkcjonujące obecnie koncepcje młodzieży. W pierwszej młodzież ujmowana jest w kategoriach wiekowych i nawiązuje ona – jak podkreśla Bendit [2006] – do politycznych definicji stosowanych w oficjalnych programach integracji ludzi młodych w społeczeństwie. W tym rozumieniu młodzież konstituują najczęściej osoby w wieku 15–25 lat, ale spotkać można także inne kategoryzacje mieszczące się w przedziale od 14 do 30, a nawet 34 lat, które są ustalane w zależności od przedmiotu zainteresowania młodymi ludźmi, np.: edukacji, pracy, zdrowia, mieszkania, pomocy społecznej itd. Drugie z podejść traktuje młodzież w kategoriach grupy problemowej, a uwaga w analizach koncentruje się na ryzykach, które są udziałem ludzi młodych, przede wszystkim niepowodzeniach szkolnych, bezrobociu, ale także bezdomności [zob. Furlong i Cartmel 1977]. Zgodnie z trzecią koncepcją młodzież to etap w przebiegu życia/biografii (ang. *stage of transition*) w rozumieniu nabywania zdolności, kompetencji i praw do bycia dorosłym, osiągania statusu

⁶ Piotr Oleś [2011: 17–19] wskazuje na „trzy kryteria uznania kogoś za człowieka dorosłego: (1) rodzaj realizowanych zadań życiowych, w tym przede wszystkim założenie rodziny i rozpoczęcie aktywności zawodowej, (2) branie odpowiedzialności za siebie i innych ludzi, (3) niezależność emocjonalną, poczucie wolności wyboru i samodzielność w podejmowaniu decyzji [...] osiągnięcie dorosłości oznacza coraz częściej określenie kierunku własnego życia, dominującej formy aktywności (niekoniecznie zawodowej), sformułowanie życiowych dążeń na nadchodzące 10–20 lat, a także samookreślenie w kategoriach gotowości do zbudowania trwałego związku”.

człowieka dorosłego; klasyczne koncepcje przyjmują, że osiągnięcie tego etapu jest procesem liniowym, tzn. rozwój osobisty, proces „indywidualizacji” dokonuje się poprzez etap uczenia się i internalizacji obowiązujących norm kulturowych (socjalizacji); natomiast we współczesnych wersjach podkreśla się, że warunki życia w społeczeństwach postindustrialnych (trudności w dostępie do rynku pracy, uzyskania samodzielności i założenia rodziny) czynią ten etap w biografii znacznie bardziej złożonym i trudnym.

Czyniąc punktem zainteresowania osiągnięcie dorosłości jako etapu życia i prowadzące do niego drogi, wskazuje się obiektywne i subiektywne kryteria dorosłości (rozgraniczenie takie znaleźć można w pracach wielu badaczy [m.in. Luyckx, Schwartz, Goossens, Pollock 2008; Piotrowski 2010]). Kryteria obiektywne – jak podkreślają psychologowie i socjologowie [m.in. Bendit 2006] – stanowią realizowane przez człowieka dorosłego normatywnie określone role: podjęcie w miarę stabilnej pracy, względnie trwały związek, założenie rodziny, urodzenie pierwszego i kolejnego dziecka, opuszczenie domu rodzinnego oraz samodzielne zamieszkanie i prowadzenie własnego gospodarstwa domowego, a kryteria subiektywne to: kształtowanie poczucia dorosłości, tożsamości człowieka dorosłego⁷ potwierdzone nabyciem takich cech, jak: niezależność, samodzielność, odpowiedzialność za podejmowane decyzje, gotowość do ponoszenia ich konsekwencji. Dodajmy nadto, że wskazane dwa sposoby pojmowania dorosłości – funkcjonowanie w rolach społecznych i poczucie dorosłości – są ze sobą często wzajemnie powiązane.

Przejście od młodości do dorosłości analizowane z zastosowaniem socjologicznych kategorii „post-adolescence” i „young adulthood”, traktowanych jako nowe etapy w procesie tranzykcji w przebiegu życia, jest opisywane poprzez określone sytuacje stanowiące doświadczenie młodego człowieka. Podczas gdy etap młodości (*adolescence*) cechuje mieszkanie z rodzicami, koncentracja na nauce, to etap później młodości (*post-adolescence*) [Galland 1990; Cavalli i Galland 1995, za: Bendit 2006] wypełnia eksperymentowanie: zawodowe, w zakresie organizacji warunków mieszkaniowych i relacji partnerskich, a sytuacjami wskaźnikowymi są: wielość krótkoterminowych prac/zatrudnienia, jednoosobowe gospodarstwo domowe, związki partnerskie, mieszkanie z przyjaciółmi. Na etapie wczesnej młodości (*young adulthood*), a w ujęciu Jeffrey`a Arnetta [2000]

⁷ Za charakterystyczny dla późnego okresu dorastania i wczesnej dorosłości wskazuje się drugi z dwóch etapów kształtowania tożsamości, tzn. etap podjęcia zobowiązań (*commitment making*) i dokonanie wyboru idei i/lub obszaru działania ważnego dla jednostki ze względu na jej osobiste potrzeby, aspiracje i plany życiowe [Brzezińska i in. 2011: 73].

na etapie wyłaniającej się dorosłości (*emerging adulthood*), dorastanie staje się powszechne, aspiracje zawodowe i świadomość znaczenia profesjonalnej kariery współistnieją z niepewnością zatrudnienia, ryzykiem bezrobocia i inflacją kompetencji zawodowych. Zwraca się uwagę, że jest to czas na poznawanie możliwych kierunków aktywności życiowej i dokonywania intensywnej eksploracji, przede wszystkim w obszarze związków intymnych, pracy i ideologii. Młody człowiek zmienia miejsca pracy, warunki mieszkaniowe, partnerów itp. Innymi słowy, jest niezależny w niektórych aspektach życia, w innych nie osiąga jeszcze statusu osoby dorosłej. Dopiero w drugiej połowie trzeciej dekady życia, a często nawet około 30 roku życia – zdaniem Arnetta – podejmowane są względnie trwałe decyzje i przyjmowane zobowiązania w kwestiach relacji partnerskich (np. wspólne zamieszkanie, pozostanie w trwałym związku, sformalizowanie związku przez małżeństwo, macierzyństwo) czy zawodowych (np. podjęcie decyzji o zaangażowaniu się w określoną branżę, wybór firmy). W ujęciu Rene Bendita jest to osiągnięcie etapu pełnej dorosłości (*completed adulthood*).

Do oceny sytuacji współczesnego młodego pokolenia, także Polaków, można posłużyć się mertonowską koncepcją anomii. Młodzi Polacy internalizując kulturowo określone cele – przeprowadzane w naszym kraju badania nad hierarchią wartości młodzieży wielokrotnie wskazują na rodzinę, wykształcenie i pracę jako na wartości najwyżej cenione [Drzeżdżon, 2010: 101–112] – mają ograniczony dostęp do kulturowo zdefiniowanych środków ich realizacji, głównie pracy. Racjonalna wydaje się więc strategia stosowana przez znaczącą ich część. Badania – ciągle niezbyt liczne – dotyczące osiągania dorosłości zarówno w Polsce, jak i w wielu innych krajach ujawniają tendencję do odraczania w czasie pełnego wkraczania w dorosłość, rozumianego jako podejmowanie oczekiwanych typowych dla okresu dorosłości ról społecznych [m. in. Lanz, Tagliabue 2007; Macek, Bejček, Vaníčková 2007; Sirsch, Dreher, Mayr, Willinger 2009, za Brzezińska i in. 2011]. Młodzi ludzie coraz później decydują się na wejście we względnie trwałe związki, założenie rodziny, urodzenie pierwszego i kolejnego dziecka, opuszczenie domu rodzinnego i samodzielne zamieszkanie oraz prowadzenie własnego gospodarstwa domowego, podjęcie w miarę stabilnej pracy. W porównaniu z sytuacją sprzed kilkunastu czy kilkudziesięciu laty obserwuje się obecnie coraz dłuższy okres dorastania do pełnej dorosłości. Przyczyny tej tendencji łączy się z wydłużającym się coraz bardziej okresem kształcenia (w Polsce co drugi maturzysta rozpoczyna studia) i koniecznością przeznaczenia kilku lat na rozwój kariery zawodowej pozwalającej na względną stabilizację. Zdaniem Krystyny Szafranec [2012: 103–104], „współcześni młodzi Polacy, jak na razie, chcą wieść wolne i samodzielne życie – chcą urzeczywistniać wzory,

w słuszności których utwierdza ich rodzina, władza i szkoła (bądź sobą, realizując własne pasje, zdobywając wykształcenie, pozycję, wydoroślej, bądź aktywnym konsumentem i dbaj o przyrost naturalny), których nie kwestionują, lecz w nie wrastają i się z nimi identyfikują, ale trudno jest im to wszystko osiągnąć, bo klucz do dorosłości i autonomii – praca – stał się dobrem niepewnym i deficytowym. Opóźnione wchodzenie w dorosłość przekształca prywatny konflikt pokoleń w konflikt strukturalno-pokoleniowy, gdzie stronami nie są dorośli i młodzież, lecz młodzi i system społeczny” [tamże].

Poszczególne społeczeństwa wytwarzają odmienne ramy dla procesów składających się na osiąganie dorosłości, jednak w ciągu ostatnich kilku dekad sytuacja młodzieży i młodych dorosłych we wszystkich krajach rozwiniętych uległa znaczącym zmianom, o których wyżej wspomniano, natomiast – co należy wyraźnie podkreślić – ważnym kontekstem obserwowanego rozpadu wzorów biografii charakterystycznych dla społeczeństw przemysłowych jest też opisywany w literaturze kryzys i przekształcenia powojennego modelu państwa opiekuńczego w krajach zachodnich od końca lat 70. To młodzież i młodzi dorośli są szczególnie narażeni na negatywne skutki [zob. O’Rand 2003] życia we współczesnych społeczeństwach kapitalistycznych, nie tylko ze względu na rosnącą elastyczność zatrudnienia, ale także osłabianie państwa opiekuńczego w wyniku popularyzacji idei neokonserwatywno-neoliberalnych. W rezultacie młodzi ludzie coraz później zakładają własne gospodarstwa domowe i rodziny, trudniej znajdują stałą pracę, są zagrożeni bezrobociem i ubóstwem. We wszystkich społeczeństwach, także europejskich, utrzymuje się wysokie bezrobocie młodzieży i rozrasta się kategoria NEET [*Not in employment, education or training*, por. MacDonald 2011, Grotowska-Leder, Serafin-Juszczak 2014], wzrasta także udział młodych w grupach zagrożonych ubóstwem [„missing class”, Newman, Chen 2007, czy prekariat, Standing 2011]. Skutki wspomnianych zmian wydają się więc szczególnie niekorzystne dla młodych ludzi wywodzących się z klas niższych, co z kolei przyczynia się do pogłębiania nierówności społeczno-ekonomicznych i spadku społecznej spójności [Esping-Andersen 2004, Jeffrey, McDowell 2004: 134, patrz również: Rek-Woźniak 2014].

Wczesna dorosłość oznacza zatem fazę życia kształtowaną przez warunki społeczno-ekonomiczne, kulturowe i polityczno-prawne, w których funkcjonują ludzie młodzi, ale i kategorię społeczną konstruowaną przez konkretne polityki, instytucje i regulacje prawne, a nadto – co niezwykle istotne – przez samych młodych ludzi podejmujących różne strategie i decyzje życiowe w konkretnych okolicznościach historycznych. Młodzi ludzie są w tym rozumieniu zarówno

„przedmiotem” różnorodnych oddziaływań, jak i „podmiotem” samodzielnie zarządzającym swoim życiem [Galland 1990; Mörch 1993, 1998].

Zainteresowanie etapem wczesnej, wyłaniającej się dorosłości, tzn. sytuacją młodych Polaków w wieku 25–30 lat, ma zatem walory nie tylko poznawcze, ale także aplikacyjne – pozwoli dostrzec i opisać ich sytuacje, ale także ujawnić niedostatki w zakresie kreowania warunków dla realizacji pełnej dorosłości.

POLITYCZNO-INSTITUCJONALNE RAMY PROCESU OSIĄGANIA DOROSŁOŚCI: KONCEPCJA POLITYKI PRZEBIEGU ŻYCIA

Wpływ polityk publicznych na kształtowanie zarówno faz życia, jak i szczególnych charakterystyk reprezentujących je populacji wydaje się tematem wciąż wartym naukowego namysłu. W obrębie analiz ukierunkowanych na rekonstruowanie głównych cech modeli polityki społecznej powstał nurt zorientowany na rekonstruowanie instytucjonalno-politycznych ram procesów biograficznych, określanych mianem „polityki przebiegu życia” [Mayer 2005, zob. także Szukalski 2015], a w jego obrębie analiz poświęconych rozmaicie skonceptualizowanym „reżimom” osiągnięcia dorosłości. Przykład takiego podejścia mogą stanowić prace Andreasa Walthera [2006], w znacznej mierze stanowiące rozwinięcie klasycznej typologii znanej z pracy *Three worlds of welfare capitalism* Gøsta Esping-Andersena.

Podobne typologie powstają z reguły w oparciu o analizę ograniczonej liczby przypadków, nie uwzględniając krajów Europy Środkowej i Wschodniej [zob. np. Walther, Heil, Jensen 2001], na co zwracały uwagę choćby Marlis Buchmann i Irene Kriesi [2011, zob. także Knijn red. 2012]. Przynajmniej częściowo można próbować uzasadniać istnienie tej luki tempem zmian zachodzących w tej części kontynentu. Nie bez znaczenia wydaje się jednak również tendencja do koncentrowania się badaczy społecznych na analizowaniu zjawisk obserwowanych przede wszystkim w krajach zachodnich, ale także stosunkowo niewielkie dotychczas zainteresowanie, np. polskich uczonych, tym kierunkiem analiz.

W artykule pt. *Government and the life course* [2003] Lutz Leisering zaproponował konceptualizację polityki przebiegu życia jako zestawu działań politycznych i mechanizmów instytucjonalnych w sposób intencjonalny lub nieintencjonalny kształtujących zarówno kulturowe wzorce (modele) przebiegu życia obywateli, jak i faktycznie realizowane przez nich biografie. W tym kontekście autor posługiwał się pojęciem pozytywnej i negatywnej polityki przebiegu życia, jednak w niektórych innych opracowaniach [zob. Anxo 2010] jest ono

zastępowane pojęciami „aktywna”/”pasywna”, odnoszącymi się odpowiednio do polityk osadzonych w kategoriach przebiegu życia i w innych kategoriach pojęciowych (takich jak płeć, rodzina, praca, zdrowie etc.).

W przywoływanym ujęciu instytucje oddziaływania państwa na przebieg życia obywateli można opisać poprzez trzy mechanizmy:

- strukturyzację: wyodrębnienie poszczególnych faz życia, tworzenie ich społecznych i prawno-instytucjonalnych definicji;
- integrację: kształtowanie relatywnej koherencji ich układu, płynności przejść pomiędzy wyodrębnionymi stadiami;
- modelowania wzorców: tworzenie modeli ról pełnionych w poszczególnych fazach życia, ich sekwencji, społecznych wyobrażeń o kolejności i punktualności poszczególnych wydarzeń i procesów w ramach przebiegu życia, a także postaw i aspiracji do podążania określonymi ścieżkami życia w zależności od cech askryptywnych (takich jak płeć, klasa społeczna czy przynależność etniczna/rasowa).

Każdy z wymienionych mechanizmów oddziałuje na wszystkie fazy życia za pośrednictwem trzech typów instytucji: edukacyjnych, związanych z systemem ubezpieczeń społecznych (systemem emerytalnym), a także instytucji zarządzania ryzykiem (pomoc społeczna, instytucje rynku pracy i te związane z ochroną zdrowia i zabezpieczeniem na wypadek utraty zdrowia).

Pojęcie „reżimu przebiegu życia” odnosi się do takiego porządku, w którym koncepcja przebiegu życia organizuje działania w obszarze polityk publicznych w sposób mniej lub bardziej koherentny i wyraźny. Konstrukcje tych działań w poszczególnych krajach mogą być różne i zorganizowane wokół rynku pracy (*labour market regime*) lub płci (*gender regime*). Z kolei pojęcie reżimu przejścia (*transition regime*) opisuje sposoby zorganizowania przejścia pomiędzy edukacją a rynkiem pracy przez instytucje polityki społecznej. Typologia tych reżimów jest oparta na badaniach porównawczych reżimów *welfare state*, systemów zatrudnienia, programów walki z bezrobociem wśród młodych, polityk względem płci. Z jednej strony reżimy odnoszą się do myślenia o młodych jako jednej wspólnej grupie docelowej ze zbiorowo określonymi potrzebami i priorytetami, z drugiej strony odwołują się do procesów indywidualizacji i fragmentacji – młodzi ludzie z różnych środowisk, różnej płci, o różnym pochodzeniu kulturowym podlegają różnym uregulowaniom i są adresatami różnych, specyficznych form oddziaływań.

Odwoływanie się przez socjologów do modeli polityki społecznej powinno być opatrzone pewnymi zastrzeżeniami, przede wszystkim ze względu na ich

teoretyczny status. Zgodnie z ujęciem zaproponowanym przez Ryszarda Szarfenberga [2009] mogą one pełnić zarówno funkcje opisowe, wyjaśniające, jak i normatywne. We współczesnej socjologii posługiwanie się takimi konstruktami łatwo może jednak sprowokować skojarzenia z paradygmatem strukturalno-funkcjonalnym. Dlatego też zasadne wydaje się zastrzeżenie, że ani wypełnienie szczegółową treścią takiego statycznego „makromodelu”, ani tym bardziej jego ocenianie czy też wskazywanie potencjalnych dróg jego reformowania nie jest ambicją autorek niniejszego tekstu.

Wykorzystanie zaproponowanej przez Leiseringa siatki pojęciowej pozwala jednak nakreślić zakres zjawisk, które wydają się nam interesującym poznawczo i ważnym społecznie przedmiotem badań. Przyjmowane przez nas założenia dotyczące jego statusu ontologicznego bliższe są jednak paradygmatowi konstrukcjonistycznemu. Wydaje się oczywiste, że socjologiczne analizy z obszaru polityk publicznych powinny uwzględniać fakt, że zachodzące w ich obrębie procesy stanowią odzwierciedlenie dominujących poglądów na temat równości, sprawiedliwości i solidarności, kształt „reżimów przejścia” w poszczególnych społeczeństwach stanowi manifestację ważnych cech porządku społecznego. W tym kontekście na społecznie skonstruowane ramy przechodzenia przez kolejne szczeble edukacji oraz wchodzenia na rynek pracy można spojrzeć jako na mechanizm regulowania dostępu do pozycji społecznych.

POLITYKA WOBEC MŁODYCH JAKO KONSTRUKT SPOŁECZNY

Zestawy ścieżek prowadzących do dorosłości, dostępnych dla przedstawicieli różnych warstw (klas) społecznych, grup etnicznych, a także mężczyzn i kobiet, są różne. Ponadto w zróżnicowany sposób wiążą się z narażeniem na ryzyko biograficznych nieciągłości. W tym kontekście podział odpowiedzialności za zabezpieczenie jednostkowych biografii, który można traktować jako jedną z najważniejszych cech reżimu przebiegu życia [Leisering 2003], podlega ciągłym renegocjacjom. Z drugiej strony w społeczeństwach (wciaż!) zorganizowanych wokół pracy zarobkowej mechanizmy naznaczania, marginalizowania, a nawet kryminalizowania tych, którzy z różnych przyczyn wypadają ze ścieżki realizacji najogólniej zdefiniowanego wzoru standardowej biografii (w której praca pełni centralną rolę), wydają się wciąż działać bardzo efektywnie. Andreas Walther, próbując opisywać i wyjaśniać fenomen „tranzycji jojo” w Europie, stwierdzał: „ta destandardyzacja jest ignorowana przez polityki publiczne, generalnie zorientowane na wspieranie standardowych biografii i nastawione na redukcję integracji społecznej do funkcjonowania na rynku pracy [...]”. Przejawem niedopasowania

realnie przeżywanych przez ludzi doświadczeń i instytucjonalnych założeń jest narastające zjawisko wypadania młodych ludzi z programów teoretycznie mających na celu wspieranie ich zawodowej, ale i społecznej integracji” [Walther 2006: 122]. Przypisywanie im indywidualnej i zbiorowej odpowiedzialności za tę sytuację można rozpatrywać jako element politycznej rywalizacji o redystrybucję zasobów.

Należy zatem przyjąć założenie, że polityka (w tym polityki publiczne) odtwarza istniejący porządek społeczny wraz z wartościami, normami i społecznie nagradzanymi ścieżkami osiągania celów i modelami życia. Polityka, jak wszystkie elementy życia społecznego, jest społecznie uzgadniana, negocjowana i jako taka odzwierciedla istniejące w społeczeństwie hierarchie wartości, relacje między aktorami czy role nadane instytucjom publicznym. Programy, narzędzia i uzasadnienia polityk publicznych dają przekaz odbiorcom, jaki jest ich status jako obywateli oraz jakiego traktowania ze strony władzy i instytucji publicznych mogą oczekiwać, na co zasługują i czego się od nich wymaga. Przekaz ten wskazuje, czy problemy odbiorców spotykają się z uwagą ze strony władzy, jakie gry polityczne będą podejmowane i kto może wygrać.

Wykorzystanie perspektywy konstrukcjonistycznej w analizach z obszaru polityki [Ingram, Schneider 2008; Ingram, Schneider, DeLeon 2007; Pierce, Siddiki, Jones, Schumacher, Pattison, Peterson 2014] pozwala:

- ukazać realną pozycję różnych grup docelowych polityk publicznych w strukturze społecznej, która jest wynikiem wizerunku, jaki mają grupy („uczciwy – nieuczciwy”, „zasłużony – niezasługujący”, „zły – dobry”, „zaradny – wymagający opieki”) oraz władzy/siły politycznej (będącej pochodną liczebności, zamożności, zdolności do mobilizacji swoich członków);

- ukazać wielostronne relacje między aktorami areny publicznej: stosunek grupy społecznej do władzy (wspieranie, podejrzliwość, złość), stosunek władzy do grupy społecznej (wspieranie, opieka, kara, obojętność, strach, szacunek, nienawiść, litość), pomiędzy grupami targetowymi (konflikt, rywalizacja, zgoda);

- ukazać dynamikę takich procesów, jak alokacja zasobów, partycypacja w życiu publicznym, walka/gra interesów, mobilizacja sił czy formowanie się decyzji politycznych i ich konsekwencje;

- pokazać procesy projektowania różnych rozwiązań politycznych w ich specyficznym kontekście;

- zdiagnozować rzeczywisty dostęp do zasobów (w tym do władzy), jakim dysponują różne grupy odbiorców polityki społecznej, m.in. poprzez ujawnianie ukrytych programów politycznych czy „milczących” założeń lub nie dających się

przewidzieć w momencie projektowania polityki konsekwencji podejmowanych decyzji politycznych;

- przejść w analizach od jednostki i jej doświadczeń do kwestii społecznych, a następnie prób rozwiązywania problemów społecznych (a także przyczyn niepowodzeń polityki społecznej i ich konsekwencji dla grup społecznych, ale również demokracji);

- przejść w analizach od dyskursu publicznego (np. wokół idei państwa opiekuńczego) do realnego kształtu polityki społecznej.

PODSUMOWANIE – PROGRAM BADAWCZY

Zarysowane powyżej odniesienia teoretyczne stanowią punkt wyjścia w projekcie badawczym pt. „Polityki społeczne na rzecz pełnej dorosłości w Polsce”, finansowanym przez NCN (nr projektu UMO-2014/2015/B/HS5/03284, 2015–2018). Celem badań jest odtworzenie instytucjonalno-politycznych ram procesu osiągnięcia dorosłości we współczesnej Polsce. Szczegółowe decyzje metodologiczne zostały w nim oparte na następujących założeniach:

1. Osoby urodzone w tym samym roku dzielą pewien zasób doświadczeń związanych z ulokowaniem w czasie historycznym, wchodzą więc w dorosłość w podobnych okolicznościach makrostrukturalnych. Przedmiotem badania uczyniono losy przedstawicieli i przedstawicieli „kohorty 1986”, którzy niemal całe dotychczasowe życie spędzili w Polsce demokratycznej i kapitalistycznej i jako pierwsi przeszli ścieżkę edukacyjną wyznaczoną przez reformę systemu oświaty z 1999 roku. Podobnie jak osoby należące do „pokolenia historycznej nadziei i codziennego ryzyka” [Mach 2003], tj. osiemnastolatkowie z 1989 roku, obecni trzydziestolatkowie uzyskiwali formalny status dorosłych w momencie historycznego przełomu wyznaczonego przez akcesję Polski do Unii Europejskiej. Zarówno jej symboliczny, jak i praktyczny wymiar (natychmiastowe otwarcie rynków pracy w Wielkiej Brytanii, Irlandii i Szwecji, uproszczenie procedur umożliwiających kształcenie za granicą, wreszcie, poszerzenie strumienia funduszy strukturalnych stanowiących pomoc rozwojową dla nowych krajów członkowskich etc.) uznano za niezwykle istotny dla kształtowania sytuacji generacji wchodzących w dorosłość w trzeciej dekadzie. Założono, że przedstawiciele tej kohorty i kolejnych w sposób znacznie pełniejszy niż wcześniejsze generacje byli w toku dotychczasowego życia konfrontowani zarówno z paradygmatem modernizacyjnym wdrażanym po 1989 roku, jak i skutkami życia w „realnym kapitalizmie”.

2. Najogólniejsze ramy procesu wchodzenia w dorosłość są kształtowane na poziomie makrospołecznym, jednakże faktycznie realizowane przez aktorów spo-

lecznych scenariusze biograficzne są kształtowane pod wpływem uwarunkowań mezzostrukturalnych: sytuacji na lokalnym rynku pracy, dostępu do mieszkań, oferty lokalnych instytucji etc. O ile badania realizowane na dużych, ogólnokrajowych próbach (zwłaszcza w formie badań panelowych) pozwalają zarysować podstawowe charakterystyki następujących po sobie kohort demograficznych, to pogłębione i osadzone w regionalnym i lokalnym kontekście studia przypadków wydają się mieć istotne walory poznawcze, bowiem pozwalają ujawniać i łączyć oddziaływania globalne i makrostrukturalne oraz lokalne splecione w indywidualnych historiach.

Badania realizowane są na terenie województwa łódzkiego, którego podstawowe wskaźniki społeczno-ekonomiczne są zbliżone do wartości przeciętnych dla kraju. Wychodząc z założenia o istotności zaplecza instytucjonalnego dla konstruowania indywidualnych ścieżek prowadzących do dorosłości, postanowiono przyjrzeć się losom życiowym i wyborom młodych dorosłych Polaków żyjących w dwóch typach – z punktu widzenia poziomu zinstytucjonalizowania – środowisk: wielkomiejskim (badania w Łodzi) i w średnim mieście (Zduńska Wola – liczba mieszkańców nie przekracza 43 tys.)

3. Dotychczasowe analizy, zarówno prowadzone w podejściu ilościowym [np. Furlong, Cartmel 2007; Heinz 2009 i inni], jak i jakościowym [np. Bradley 2005] wskazują, że możliwość świadomego, refleksyjnego kształtowania własnego życia, wbrew uproszczonym interpretacjom tezy o „śmierci” klasy jako kategorii posiadającej moc eksplanacyjną w odniesieniu do zjawisk i procesów społecznych, jest w znacznej mierze pochodną zasobów będących w dyspozycji jednostek. Jak pokazują pogłębione badania ubóstwa w wymiarze biograficznym, doświadczenie wielowymiarowej deprywacji w okresie dzieciństwa i adolescencji poważnie ogranicza swobodę wyboru ścieżek prowadzących do dorosłości.

Wydaje się, że kategorię w największym stopniu pozbawioną możliwości korzystania z kapitałów – społecznego, ekonomicznego i kulturowego, charakteryzujących rodziny pochodzenia, są wychowankowie instytucji opiekuńczych [zob. np. Golczyńska-Grondas 2014]. Za Niną Biehal i Jimem Wade zakładamy, że ich ścieżki prowadzące do dorosłości są „zarówno przyspieszone, jak i skrócone” [1996: 443], w planowanych badaniach z jednej strony ujawniają ścieżki życiowe osób, które były kształtowane w szczególnych warunkach, poza mainstreamem, z drugiej – mogą pełnić funkcję próby kontrolnej.

Wielowymiarowa rekonstrukcja choćby wybranych elementów polityki przebiegu życia skonceptualizowanej w oparciu o podejścia przywołane we wcześniejszych częściach tekstu wymaga zaangażowania zróżnicowanego instrumentarium metodologicznego. Uzyskanie pogłębionej wiedzy o nastawieniach

czy działaniach podejmowanych zarówno intencjonalnie, jak i nieintencjonalnie przez aktorów społecznych zaangażowanych w proces społecznego konstruowania ram procesu osiągania dorosłości we współczesnej Polsce jest możliwe dzięki użyciu technik jakościowych: wywiadów indywidualnych i grupowych, analizy zawartości danych zastanych (aktów prawnych, dokumentów strategicznych, wybranych fragmentów dyskursu polityczno-medialnego). Z kolei przyjęcie perspektywy konstrukcjonistycznej wiąże się z uwzględnieniem w badaniu różnych kategorii społecznych, zgodnie z założeniem, że zarówno „twórców” i „realizatorów”, jak i „grupy docelowe” polityki publicznej należy traktować jako potencjalne i faktyczne grupy interesu, stale negocjujące definicję sytuacji, a także zakres legitymacji dla reprezentowanych przez siebie roszczeń.

BIBLIOGRAFIA

- Alheit Peter.** 2015. „Teoria biografii jako fundament pojęciowy uczenia się przez całe życie”. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* t. 18, 4(72): 23–36.
- Anxo Dominique.** 2010. EEO Review: Youth Employment Measures, 2010 Sweden. European Employment Observatory.
- Arak Piotr.** 2013. „Wejście młodych ludzi na rynek pracy, oczekiwania i możliwości realizacji”. *Polityka Społeczna* 10: 5–11.
- Arnett Jeffrey Jensen.** 1997. “Young people’s conceptions of the transition to adulthood”. *Youth and Society* 29: 1–23.
- Arnett Jeffrey Jensen.** 2000. “Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties”. *American Psychologist* 55(5): 469–480.
- Beck Ulrich, Anthony Giddens, Scott Lash.** 2009. *Modernizacja refleksyjna. Polityka, tradycja i estetyka w porządku społecznym nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Beck Ulrich, Elisabeth Beck-Gernsheim.** 2002. *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Bendit Rene.** 2006. “Youth sociology and comparative analysis in the European Union member states”. *Papers* 79:49–76.
- Biehal N., J. Wade.** 1996. “Looking back, looking forward: Care leavers, families and change. Children and Youth”. *Services Review* 18.
- Bertaux Daniel, Thompson Paul** (red.). 1993. *Between generations. Family models, myths and memories*. International yearbook of Oral History and Life stories, Vol. 11: Oxford: Oxford University Press.
- Bertaux-Wiame Isabelle.** 1993. The pull of family ties. Intergenerational relationships and life paths. W: *Between generations : family models, myths & memories*. D. Bertaux, P. Thompson (red.), 39–50. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Blossfeld H.P., E. Klijzing, M. Mills, K. Kurz.** (red.). 2005. *Globalization, uncertainty and youth in society*. London: Routledge.
- Bourdieu Pierre.** 2005. *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzenia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Bradley Harriet.** 2005. Winners and losers: Young people in the 'new economy'. W: *Young People in Europe: Labour markets and citizenship*. H. Bradley, J. van Hoof (red.), 94–114. Bristol: The Policy Press.
- Brzezińska Anna I., Radosław Kaczan, Konrad Piotrowski, Małgorzata Rękosiewicz.** 2011. „Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?”. *Nauka* 4: 67–107.
- Buchmann Marlis C., Irene Kriesi.** 2011. “Transition to adulthood in Europe”. *Annual Review of Sociology* 37: 481–503.
- Buchmann Marlis.** 1989. *Script of life in modern society: entry into adulthood in a changing world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bynner John.** 2005. “Rethinking the youth phase of the life-course: The case for emerging adulthood?”. *Journal of Youth Studies* 8(4): 367–384.
- Chyla Marta.** 2013. „Absolwenci w kleszczach kryzysów? Analiza sytuacji osób kończących studia na tle przemian rynku pracy”. *Kultura i Edukacja* 4: 135–148.
- Drzeżdżon Wojciech.** 2010. Badania nad wartościami młodzieży w dobie dokonujących się przemian. Konstatacje pedagogiczne. *Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość* 8: 101–112.
- Du Bois Raymond Manuela.** 1998. “«I don't want to commit myself yet»: Young People's Life Concepts”. *Journal of Youth Studies* 1(1): 63–79.
- Elder Glenn, Angela O'Rand.** 1995. Adult lives in a changing society. W: *Sociological Perspectives on Social Psychology*. K. Cook, G. Fine and J. House (red.), 452–475. Boston: Allyn & Bacon.
- Erikson Erik H.** 1968. *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.
- Erikson Erik H.** 1982. *The life cycle completed*. New York: WW Norton.
- Esping-Andersen Gösta.** 2004. Unequal opportunities and the mechanisms of social inheritance. W: *Generational income mobility*. M. Corak (red.), 289–314. Cambridge: Cambridge University Press.
- Evans Karen, Walter Heinz.** 1994. *Becoming adults in the 1990s*. London: Anglo German Foundation.
- Furlong Andy, Fred Cartmel.** 1997. *Young people and social change: Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Furstenberg Frank F.** 2000. “The sociology of adolescence and youth in the 1990s: a critical commentary”. *Journal of Marriage and the Family* 62 : 896–910.
- Golczyńska-Grondas Agnieszka.** 2014. *Wychowało nas państwo. Rzecz o tożsamości dorosłych wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych*. Kraków: NOMOS.
- Grotowska-Leder Jolanta.** 2009. Missing class – stary problem w nowej perspektywie i nowe wyzwanie dla polityki społecznej. W: *Aktywizacja–integracja–spójność społeczna. W poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań w obszarze polityki społecznej i pracy socjalnej*. K. Wódz, K. Faliżek (red.), 13–29. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT.
- Grotowska-Leder Jolanta.** 2007. Bezrobocie polskiej młodzieży w perspektywie UE. W: *Aktywna polityka społeczna z perspektywy Europy socjalnej UE. Seria wydawnicza pod patronatem Sekcji Pracy Socjalnej PTS Problemy pracy socjalnej*. K. Piątek, A. Karwacki (red.), 105–131. Toruń: Wydawnictwo naukowe AKAPIT s.c.
- Grotowska-Leder Jolanta, Blanka Serafin-Juszczak.** 2014. Zbiorowość NEET – niewykorzystane zasoby pracy młodzieży. Skala, dynamika i wybrane cechy zjawiska – w perspektywie Unii Europejskiej. W: *Rynek pracy i polityka społeczna w XXI wieku. Aktualne problemy*. L. Machol-Zajda, C. Sadowska-Snarska (red.), 13–28. Warszawa–Białystok: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Uniwersytet w Białymstoku.

- Heinz Walter.** 2009. Youth transitions in an age of uncertainty. W: *Handbook of youth and young adulthood. New perspectives and agendas*. A. Furlong (red.), 3–13. London: Routledge.
- Heinz Walter, Victor Marshall** (red.). 2003. Sequences, institutions and interrelations over the life course. New York: Aldine de Gruyter.
- Ingram Helen, Anne Shneider.** 2008. Social constructions in the study of public policy. W: *Handbook of constructionist research*. J. Holstein, J. Gubrium (red.), 189–211. New York, London: Guilford Press.
- Ingram Helen, Anne Schneider, Peter Deleon.** 2007. Social construction and policy design. W: *Theories of the policy process*. P.A. Sabatier (red.), 93–126. Boulder, CO: Westview Press.
- Jeffrey Craig, L. McDowell.** 2004. “Youth in a comparative perspective: global change, local lives”. *Youth & Society* 36(2): 131–142.
- Knijm Trudie.** (ed.). 2012. *Work, Family Policies and Transitions to Adulthood in Europe (Work and Welfare in Europe)*. London, New York: Palgrave, MacMillan.
- Kohli Martin.** 1985. Die Institutionalisierung des Lebenslaufs. Historische Befunde und theoretische Argumente. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 37.
- Kohli Martin.** 1986. Social organization and subjective construction of the life-course. In: *Human development. Interdisciplinary perspectives*. A.B. Serensen, F.E. Weindert, Z.R. Sherrod (eds.). New York: A Usdale.
- Kohli Martin.** 2007. “The Institutionalization of the life course: Looking back to look ahead”. *Research in Human Development* 4 (3–4). <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Kohli/RHD434Kohli.pdf>, [dostęp 20.05.2015].
- Leisering Lutz.** 2003. Government and the life course. In: *Mortimer*. Shanahan (red.), 205–225. The Handbook of the Life course, Springer.
- Luyckx K., S.J. Schwartz, L Goossens., S. Pollock.** 2008. “Employment, sense of coherence and identity formation: contextual and psychological processes on the pathway to sense of adulthood”. *Journal of Adolescent Research* 23(5): 566–591.
- Marshall Victor, Margaret Mueller.** 2003. Theoretical roots of the life course perspective. W: Sequences, institutions and interrelations over the life course. W. Heinz, V. Marshall (eds.). New York: Aldine de Gruyter.
- Mach Bogdan.** 2003. *Pokolenie historycznej nadziei i codziennego ryzyka. Społeczne losy nastolatków z roku 1989*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Mayer Karl U.** 2005. Life courses and life chances in a comparative perspective. W: *Analyzing inequality: life chances and social mobility in comparative perspective*. S. Svallfors (red.). Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- MacDonald Robert.** 2011. “Youth transitions, unemployment and underemployment: Plus ça change, plus c’est la même chose?”. *Journal of Sociology* 47(4): 427–444.
- Meijers Frans.** 2003. “From controlling to constructive: Youth unemployment policy in Australia and The Netherlands”. *Journal of Social Policy* 33(01).
- Mörch Sven.** 1993. *Youth life: Its construction, use and change*. Psykologisk Laboratorium. Copenhagen.
- Mörch Sven.** 1998. What is youth? In: *European Youth Trends 1998*. Council of Europe (ed.), 5–7. Report by the National Youth Research Correspondents (CEJ/ Recherche (98) 2).
- Newman S. Katherine, T. Victor Chen.** 2007. *The missing class. Portraits of the near poor in America*. Boston: Beacon Press.
- Nizinska Adrianna, Ewa Kurantowicz.** 2010. „Młodzi dorośli między światem szkoły a światem pracy”. Polityka-Badania-Rekomendacje. *Forum Oświatowe* 2(43), 19–35.

- Oleś Piotr K.** 2011. *Psychologia człowieka dorosłego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- O’Rand Angela.** 2003. The future of the life course: Late modernity and life course risks. W: *Handbook of the life course*. J. Mortimer, M. Shanahan (red.), 703–714. New York: Springer.
- Pasikowski Tomasz, Agnieszka Rosińska.** 2013. „Zachowania zdrowotne i dobrostan młodych dorosłych w świetle badań porównawczych”. *Polityka Społeczna* 2: 27–32.
- Pierce Jonathan, Saba Siddiki, Michael D. Jones, Kristin Schumacher, Andrew Pattison, Holly Peterson.** 2014. “Social construction and policy design: A review of past applications”. *Policy Studies Journal* 42(1): 1–29.
- Piotrowski Konrad.** 2010. *Wkraczanie w dorosłość. Tożsamość i poczucie dorosłości młodych osób z ograniczeniem sprawności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rek-Woźniak Magdalena.** 2016. *Młodzi dorośli: wzory ruchliwości społecznej w okresie transformacji systemowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rek-Woźniak Magdalena.** 2014. Transition into adulthood, life course, inequalities and social change. W: *Welfare state at risk rising inequality in Europe*. J. Leaman, D. Eissel, E. Rokicka (eds.). Springer Verlag.
- Roberts K.T., Tadeusz Szumlicz.** 1995. “Education and school-to-work transitions in postcommunist Poland”. *British Journal of Education and Work* 8: 54–74.
- Sennett Richard.** 1998. *The corrosion of character, The personal consequences of work in the new capitalism*. Norton.
- Szukalski Piotr.** 2015. „Od normatywnego modelu przebiegu życia do polityki przebiegu życia”. *Polityka Społeczna* 42(2): 1–5.
- Standing Guy.** 2011. *The precariat: The new dangerous class*. London: Bloomsberry Academic Publishing.
- Szafraniec Krystyna.** 2012. „Młodość jako wyłaniający się problem i nowa polityczna siła”. *Nauka* 1: 101–122.
- Szarfenberg Ryszard.** 2009. „Modele polityki społecznej w teorii i praktyce”. *Problemy Polityki Społecznej* 12: 15–56.
- Walther Andreas.** 2006. “Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people’s experiences across different European contexts”. *Young* May 1, 14(2).
- Walther Andreas, Gry Hejl, Torben B. Jensen.** 2001. Youth transitions, youth policy and participation. <http://www.iris-egris.de/yoyo/pdf/YoyoWP1StateofArt.pdf>, [dostęp: 12.04.2016].

Jolanta Grotowska-Leder
 Magdalena Rek-Woźniak
 Iwona Kudlińska

LIFE-COURSE POLICY – THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES IN RESEARCH ON TRANSITIONS INTO ADULTHOOD

Abstract

The article examines theoretical issues underlying research programmes aimed at characterizing transitions into adulthood in contemporary Poland. This phenomenon seems to have been understudied in recent decades, and there are several arguments for undertaking it more systematically. While aiming at the formulation of research project objectives, the authoresses examine four

theoretical and research perspectives. The first is the concept of an institutionalized life course. Secondly, the approaches and theoretical categories applied in youth studies are considered. The conceptual framework of a “life course policy” and “transition regimes” within social policy studies, as well as the constructionist paradigm in public policy research, makes it possible to gain deeper insight into the political and institutional frames of biographies of individuals entering adult life.

Keywords: adulthood, transition to adulthood, young adult, life-course, life-course policy